

**Voor dit examen zijn maximaal 57 punten te behalen; het examen bestaat uit 30 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.
Voor de uitwerking van vraag 8 is een uitwerkbijlage toegevoegd.**

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Kortere carrièrelijnen in het onderwijs

Henk van Vlessen is al jarenlang werkzaam als docent economie aan het Blijstein College in Udel. Hij leest met instemming de nieuwe collectieve arbeidsovereenkomst (CAO). De onderhandelaars hebben namelijk afgesproken om in de nieuwe CAO iets te doen aan de lange carrièrelijnen. Nu doet een docent er 21 jaar over om het maximale salaris te bereiken. In de nieuwe CAO is dat verkort tot 18 jaar. De onderhandelaars verwachten dat de situatie op de arbeidsmarkt een verdere verkorting in de toekomst noodzakelijk maakt.

In tabel 1 staan gegevens volgens de oude en de nieuwe CAO. Henk heeft in juli een bruto maandsalaris van € 3.014. De nieuwe CAO gaat per 1 augustus in.

bruto maandsalaris in €			* Een docent gaat elk jaar in augustus naar een hogere salarisregel tot het maximale salaris bereikt is.
salarisregel*	volgens oude CAO	volgens nieuwe CAO	
16	2.911	3.074	
17	3.014	3.179	
18	3.117	3.285	
19	3.221	3.285	

- 2p **1** Welke partijen onderhandelen over een CAO?
- 2p **2** Bereken hoeveel euro het bruto maandsalaris van Henk in augustus hoger is dan in juli.
- 2p **3** Is er volgens de onderhandelaars sprake van een krappe of van een ruime arbeidsmarkt? Verklaar het antwoord.

Hieronder staan twee uitspraken.

uitspraak 1

Het verkorten van de carrièrelijnen is een aanpassing van de secundaire arbeidsvoorwaarden.

uitspraak 2

Een CAO is een arbeidsovereenkomst tussen een werkgever en een werknemer.

- 2p **4** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 2

Mag het iets (on)gelijker?

In een land wonen 10 miljoen mensen die samen een inkomen verdienen van bruto € 500 miljard. In dit land worden binnenkort parlementsverkiezingen gehouden. Een vijftal partijen pleit voor veranderingen in het belastingstelsel om zodoende de inkomensverdeling na belastingheffing te veranderen.

- Partij A wil de hypotheekrenteaftrek beperken tot maximaal de rente over een lening van € 200.000; tot nu toe is de hypotheekrenteaftrek onbeperkt.
- Partij B streeft naar een 'vlaktaks': iedereen betaalt over het inkomen een gelijk percentage aan belasting.
- Partij C wenst het tarief van de hoogste schijf te verhogen van 52 naar 72 procent.
- Partij D is voorstander van een verhoging van de algemene heffingskorting*.
- Partij E vindt dat na belastingheffing het hoogste inkomen maximaal vijf keer het laagste inkomen mag zijn.

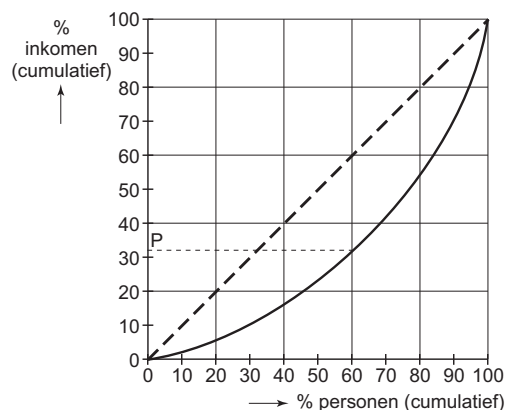
* Een voor iedere belastingbetaler gelijk bedrag dat in mindering mag worden gebracht op de verschuldigde inkomstenbelasting.

Van dit land is over het jaar voorafgaand aan de verkiezingen de inkomensverdeling na belastingheffing bekend (tabel 2 en figuur 1).

tabel 2

inkomensgroep (20%-groepen)	aandeel in totaal inkomen (%)
eerste groep	5
tweede groep	11
derde groep	16
vierde groep	23
vijfde groep	45

figuur 1

2p **5** Welk getal stelt de letter P in figuur 1 voor? Verklaar het antwoord met een berekening.

2p **6** Voldoet de gegeven inkomensverdeling aan de wens van partij E? Verklaar het antwoord.

Als partij A haar zin krijgt, zal de gegeven inkomensverdeling ... (1) ... worden. Worden de plannen van partij B werkelijkheid, dan wordt deze inkomensverdeling ... (2) ... en als de wens van partij C uitkomt, is er sprake van ... (3) ...

2p **7** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?

- bij (1) gelijk / rechtvaardiger
bij (2) ongelijker / onrechtvaardiger
bij (3) nivellering / denivellering

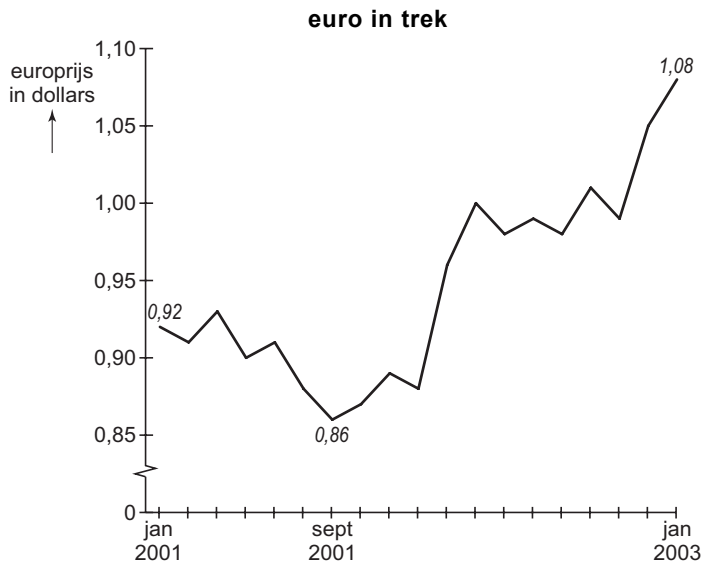
1p **8** Teken in de uitwerkbijlage bij deze opgave een lijn die de inkomensverdeling zou kunnen weergeven als het plan van partij D wordt uitgevoerd.

Opgave 3

De dolende dollar

“In januari 2003 bereikte de koers van de euro ten opzichte van de dollar een niveau dat sinds twee jaar niet meer was voorgekomen”, aldus de opening van een artikel in een Nederlands dagblad. “In september 2001 was de euro nog maar 0,86 dollar waard, maar nu piekt hij op 1,08 dollar”, vervolgt het artikel. Ter illustratie staat bij het artikel de grafiek in figuur 2 afgedrukt.

figuur 2

- 2p **9** Bereken met hoeveel procent de waarde van de dollar ten opzichte van de euro is gedaald tussen september 2001 en januari 2003.

Uit het krantenartikel zijn ook de onderstaande citaten afkomstig.

citaat 1

“De Russische regering heeft laten weten dat zij haar financiële reserves die tot vorig jaar overwegend uit dollars bestonden, in 2002 heeft omgezet in euro’s.”

citaat 2

“De Verenigde Staten van Amerika (VS) kampen met een groeiend tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans dat in 2002 opliep tot bijna 5 procent van het nationale product.”

citaat 3

“De Amerikaanse centrale bank heeft in 2002 de rente regelmatig verlaagd om zo de Amerikaanse economie te stimuleren.”

- 2p **10** Welk(e) van de citaten zou(den) een oorzaak kunnen aangeven voor de waardedaling van de dollar in 2002?

In een economiegroep van havo 5 wordt aan de hand van het krantenartikel gediscussieerd over de gevolgen van de koersdaling van de dollar voor een aantal belanghebbenden.

belanghebbende 1

Onderneming ASRO, gevestigd in Nederland, heeft ook een vestiging in de VS. Deze vestiging maakte in 2002 een winst in dollars die gelijk is aan die in 2001. ASRO verwerkt de winst van die vestiging in het jaarverslag dat in euro's luidt.

uitspraak 1

De in het jaarverslag vermelde winst van de Amerikaanse vestiging van ASRO zal door de koersdaling van de dollar in 2002 hoger uitvallen dan in 2001.

belanghebbende 2

Onderneming BOTAK, gevestigd in Nederland, exporteert in Nederland geproduceerde halffabrikaten naar de VS en stelt de rekening daarvoor op in euro's.

uitspraak 2

De concurrentiepositie van BOTAK op de Amerikaanse markt is door de koersdaling van de dollar in 2002 verslechterd.

belanghebbende 3

De heer Versluys uit Schiedam heeft in november 2001 plannen gemaakt voor een vakantie en vertrok in maart 2002 voor een trektocht van enkele maanden door de VS.

uitspraak 3

De vakantie van de heer Versluys werd door de koersdaling van de dollar duurder dan hij in november had verwacht.

belanghebbende 4

De Nederlandse financieringsmaatschappij CREDO heeft in januari 2001 een bedrag in euro's omgezet in dollars en uitgeleend aan een bedrijf in de VS. Tussen oktober 2001 en oktober 2002 is deze lening afgelost en is het bedrag weer omgezet in euro's.

uitspraak 4

CREDO heeft op de lening aan het Amerikaanse bedrijf door de koersdaling van de dollar koerswinst gemaakt.

3p **11** □ Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 4

Afvalperikelen in Udenoord

De gemeente Udenoord probeert de hoeveelheid huishoudelijk afval in te dammen. Het huishoudelijke afval in deze gemeente bestaat uit Groente-, Fruit- en Tuinafval (GFT-afval) en restafval. Een van de maatregelen om dat te bereiken is dat huishoudens naast een vast bedrag per jaar een tarief per kilo afval aan de gemeente betalen (tabel 3). In de gemeenteraad van Udenoord vindt in 2005 een discussie plaats over een verfijning van dit systeem in 2006. Deze discussie is onder andere gebaseerd op resultaten van onderzoek.

tabel 3

hoeveelheid afval en tarieven in de gemeente Udenoord in 2005	
aantal huishoudens	14.285
per huishouden ingezamelde hoeveelheid GFT-afval	395 kg
per huishouden ingezamelde hoeveelheid restafval	395 kg
vastrecht* per jaar	€ 70,00
tarief per kilo afval	€ 0,15

* bedrag dat een huishouden moet betalen ongeacht de hoeveelheid afval

uit een krant (april 2005):

Diftar werkt!

Onderzoek wijst uit dat bij huisvuilverwerking een Diftarsysteem een kleinere afvalstroom tot gevolg heeft. Diftar staat voor ‘gedifferentieerde tarieven’: hoe meer afval een huishouden aanbiedt, hoe meer het daarvoor moet betalen.

Uit het onderzoek blijkt verder dat:

- een tariefsverhoging bij GFT-afval van 1% leidt tot 1,5% minder GFT-afval;
- een tariefsverhoging bij restafval van 1% leidt tot 0,5% minder restafval.

Gemeenteraad oneens over Diftar

De discussie in de gemeenteraad leidt tot twee voorstellen. De heer Verhoef (Zelfstandig Udenoord) is voorstander van een verfijning van het tariefsysteem in 2006. Hij pleit voor een tarief van € 0,18 voor GFT-afval en van € 0,15 voor restafval.

Mevrouw Geenen (Udenoordse Belangen) kan wel instemmen met het idee van Verhoef, maar is voorstander van een tarief van € 0,15 voor GFT-afval en van € 0,18 voor restafval.

- 2p **12** Bereken het bedrag dat de Udenoordse huishoudens in 2005 voor het inzamelen van afval in totaal betaalden.
- 2p **13** Welk van beide voorstellen in de gemeenteraad leidt tot de kleinste totale stroom huishoudelijk afval? Verklaar het antwoord.
- 2p **14** Welk van beide voorstellen in de gemeenteraad leidt tot hogere inkomsten voor de gemeente? Verklaar het antwoord.

Opgave 5

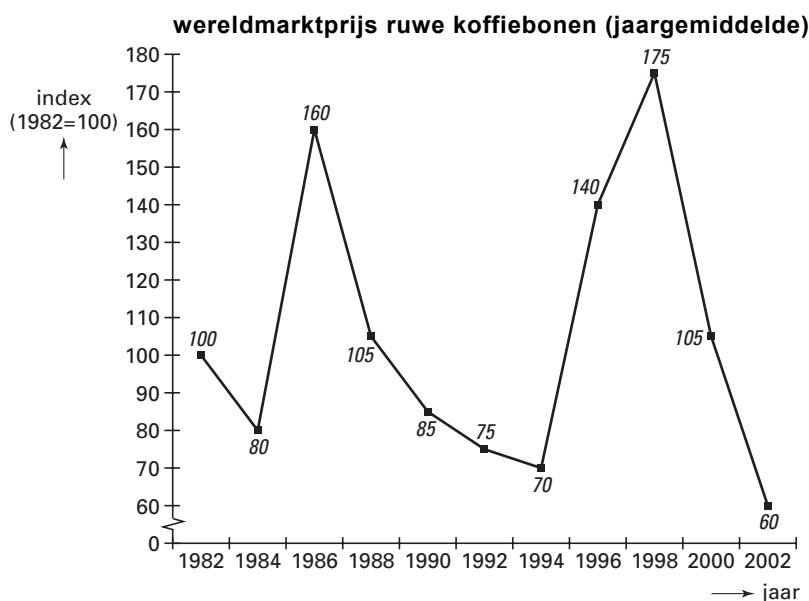
uit een krant (januari 2003):

Koffie met een bittere smaak

Door een steeds groter aanbod ligt de wereldmarktprijs van ruwe koffiebonen – die in 1998 nog een recordhoogte van \$ 0,98 per 500 gram bereikte – thans op een historisch dieptepunt (figuur 3). De koffietelers krijgen een prijs die in veel gevallen de productiekosten niet meer dekt. De IKO (Internationale Koffie Organisatie*) wenst de positie van de koffietelers te verbeteren en stelt voor een deel van de grond tijdelijk niet voor koffieteelt te gebruiken. Marktanalisten zien daar echter niets in. Zij zien liever dat de koffietelers een kwaliteitsverbetering realiseren waardoor de toegevoegde waarde van ruwe koffiebonen kan toenemen.

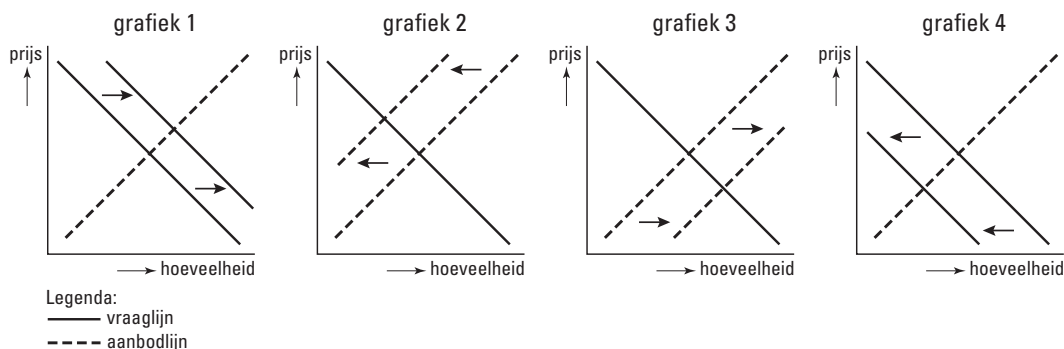
* Een samenwerkingsverband van de belangrijkste koffie-exporterende en -importerende landen.

figuur 3

2p **15** Bereken de gemiddelde wereldmarktprijs van ruwe koffiebonen in 2002 in dollars per 500 gram.

1p **16** Welke van de onderstaande grafieken brengt het voorstel van de IKO juist in beeld?

2p **17** Leg uit waarom een verhoging van de toegevoegde waarde van belang is voor de koffietelers.

Opgave 6

Kommer en kwel

De economie van een land is sterk afhankelijk van geïmporteerde olie. Begin 2004 publiceerde het planbureau een voorspelling van de economische ontwikkeling in dat land voor 2005. In de loop van 2004 stegen de olieprijsen zo fors dat de economie er door werd beïnvloed. Het planbureau kwam daarom eind 2004 met een aangepaste voorspelling voor 2005 (tabel 4). De cijfers betreffen de procentuele verandering in 2005 ten opzichte van 2004.

tabel 4

	oorspronkelijke voorspelling	aangepaste voorspelling
volume van de wereldhandel	5,25	2,00
CAO-lonen (nominaal)	2,75	2,75
nationaal product (nominaal)	3,00	2,25
werkgelegenheid	-0,75	-1,75
exportvolume	2,50	-1,30
importvolume	1,50	-1,00
volume particuliere consumptie	0,75	-1,25
gemiddeld prijsniveau	2,25	2,50

Een politieke partij reageerde op de aangepaste voorspelling met de stelling dat de belastingopbrengsten in 2005 zouden gaan tegenvallen. De partij vindt een stijging van de staatsschuld ontoelaatbaar en wil dat elke tegenvaller bij de overheidsinkomsten leidt tot een bezuiniging op de overheidsuitgaven.

Met behulp van de gegevens in tabel 4 kan de reële CAO-loonstijging worden berekend.

- 2p **18** Is de reële CAO-loonstijging in de aangepaste voorspelling groter dan, gelijk aan of kleiner dan in de oorspronkelijke voorspelling? Verklaar het antwoord.
- 2p **19** Leg met behulp van een regel in tabel 4 uit waarom de politieke partij tegenvallende belastingopbrengsten verwacht.
- 2p **20** Leg uit hoe een bezuiniging van de overheid op de overdrachtsuitgaven de werkgelegenheid kan aantasten.

Een journalist doet aan de hand van tabel 4 de volgende uitspraken.

uitspraak 1

In beide voorspellingen wordt het aandeel van dit land in de wereldhandel kleiner.

uitspraak 2

In beide voorspellingen stijgt het bedrag van de particuliere consumptie.

- 2p **21** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 7

Kloppen de cijfers van het CBS wel?

In 2003 werd er nog steeds flink gemopperd over de gevolgen van de invoering van de euro voor de inflatie. In een krant schreef een journalist dat de invoering van de euro tot forse prijsstijgingen had geleid. Hij sprak zelfs van euroflatie. Hij becijferde op basis van eigen onderzoek dat in de periode 2001-2003 de gemiddelde prijsstijging maar liefst 49% had bedragen.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bestreed dat. Dagelijks zijn 300 medewerkers van het CBS op pad om van een groot aantal artikelen de prijzen te registreren. Deze prijzen worden gebruikt om de consumentenprijsindex (CPI) te berekenen. Daarnaast onderzoekt het CBS regelmatig de uitgaven van de huishoudens. De samenstelling van deze uitgaven is van belang bij het berekenen van de CPI. Op basis van zijn berekeningen kwam het CBS voor de periode 2001-2003 uit op een veel lager inflatiecijfer dan de 49% van de journalist.

tabel 5

consumentenprijsindex CBS (2000 = 100)	
jaar	CPI
2001	104,2
2002	107,8
2003	109,8

- 2p **22** Bereken hoeveel procent volgens het CBS de prijzen in 2003 hoger waren dan in 2001.
- Bij 'euroflatie' kan er sprake zijn van kosteninflatie, winstinflatie en / of bestedingsinflatie.
- 2p **23** Kies één van deze drie inflatiesoorten en leg uit waarom die inflatie het gevolg kan zijn van het invoeren van de euro.
- De CPI is een samengesteld gewogen indexcijfer.
- 1p **24** Citeer de zin in de tekst waaruit blijkt dat de CPI een samengesteld indexcijfer is.
- 1p **25** Citeer de zin in de tekst waaruit blijkt dat de CPI een gewogen indexcijfer is.
- 2p **26** Geef een verklaring voor het verschil tussen het inflatiecijfer volgens de journalist en dat van het CBS. Ga er van uit dat de journalist en het CBS geen rekenfouten hebben gemaakt.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 8

Een hete herfst en bevroren lonen

In de herfst van 2003 onderhandelden regering, vakbonden en werkgevers over de loonstijging in de jaren na 2003. Het ging er heet aan toe. Regering en werkgevers eisten langdurige bevroering van de lonen, dat wil zeggen dat de lonen gelijk moesten blijven. De vakbonden voelden daar aanvankelijk niets voor, maar gingen uiteindelijk toch akkoord. Een belangrijke rol hierbij speelde de groei van de werkloosheid. De Nederlandse economie had al jaren te maken met verlies aan concurrentiekracht doordat de arbeidskosten sterker stegen dan die in andere Europese landen. Bevroering van de lonen zou de groei van de werkloosheid een halt kunnen toeroepen ook al betekende die bevroering – gezien de verwachte inflatie – een daling van de koopkracht van de lonen met zo'n 1,5% per jaar.

- 2p **27** Ging het bij de bevroering van de lonen om bevroering van de nominale lonen of van de reële lonen? Verklaar het antwoord.

De lonen worden bevroren om een stijging van de loonkosten per eenheid product te voorkomen. Het is zelfs mogelijk dat bij een stijging van de lonen, de loonkosten per eenheid product toch dalen.

- 2p **28** Geef daarvoor de verklaring.
- 2p **29** Leg uit hoe lagere loonkosten per eenheid product kunnen leiden tot een sterkere internationale concurrentiepositie.
- 2p **30** Leg uit hoe versterking van de internationale concurrentiepositie de groei van de werkloosheid kan afremmen.

Einde